

AĞARƏHİM RƏHİMOVUN UŞAQ HEKAYƏLƏRİNDƏ HUMANİZM İDEYALARININ İNKİŞAFI

Reyhan Azadxan qızı Əhmədova

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0002-1185-7520

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v24.i3.07>

E-mail: ahmedovareyhan270@gmail.com

Açar sözlər: humanizm, hekayə, əsər, uşaq, ədəbiyyat, ideya, yazıçı, pedaqogika, şagird, həyat, həqiqət

Ключевые слова: гуманизм, рассказ, произведение, ребёнок, литература, идея, писатель, педагогика, ученик, жизнь, истина

Key words: humanism, story, work, child, literature, idea, writer, pedagogy, pupil, life, truth

Humanizm anlayışı bəşər mədəniyyətinin tarixi inkişafı boyu formalaşmış və insanın ali dəyər kimi qəbul edilməsinə əsaslanan fəlsəfi-əxlaqi sistemdir. Latın mənşəli “humanus” sözü “insana aid”, “insansevər” mənasını verir. Humanizm, mahiyyət etibarilə, insanın şəxsiyyət kimi azad, mənəvi və intellektual cəhətdən kamil inkişafını təmin etməyi qarşısına məqsəd qoyur.

Pedaqoji elmdə humanizm anlayışı uşağın şəxsiyyətinə hörmət, onun təbii qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaratmaq və hər bir fərdi sosial-mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirmək prinsipi ilə izah olunur. Jan Jak Russo, İ. H. Pestalotsi, K. D. Uşinski, A. S. Makarenko kimi pedaqoqların pedaqoji konsepsiyalarında humanizm, təlim və tərbiyənin əsas istiqamətlərindən biri kimi təqdim edilir. Müasir pedaqogikada humanist yanaşma şagirdin yalnız biliklə deyil, həm də yüksək əxlaqi keyfiyyətlərlə silahlanmasını hədəfləyir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mühüm simalarından biri olan Ağarəhim Rəhimov yaradıcılığı özünün tərbiyəvi, pedaqoji və humanist məzmunu ilə seçilir. Onun hekayələri təkcə bədii-estetik dəyərə malik deyil, həm də uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasında, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişafında xüsusi rol oynayır. Rəhimovun hekayələrində humanizm ideyalarının inkişafı əsasən uşaqların daxili aləminin, onların arzularının, saf duyğularının və həyat həqiqətlərinə yanaşmalarının təsviri ilə üzə çıxır.

Humanizm anlayışı bədii ədəbiyyatda insan şəxsiyyətinin ucaldılması, insana sevgi, mərhəmət, dostluq və qarşılıqlı anlayış ideyalarının tərənnümü ilə ifadə olunur. Ağarəhim Rəhimovun hekayələri bu baxımdan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında humanist ənənələrin davamı və zənginləşdirilməsi kimi dəyərləndirilə bilər. O, hekayələrində uşaqların psixoloji aləmini, onların saf və təmiz dünyasını reallıqla uzlaşdıraraq oxucuda empatiya və şəfqət hissi oyadır.

Ağarəhim Rəhimov 26 oktyabr 1948-ci ildə Ucar rayonunun Boyat kəndində anadan olub. 1965-ci ildə Boyat kənd orta məktəbini, 1972-ci ildə Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirib. 1972-ci ildə doğma kəndində müəllim, 1972–1974-cü illərdə tədris işləri üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışıb. 1976-cı ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pedaqoji Elmlər İnstitutunda elmi işçi, 1985-ci ildə şöbə müdiri olub. 1985-ci ildə namizədlik, 1993-cü ildə doktorluq dissertasiyaları müdafiə edib.

1992-ci Bakı Qızlar Universitetini təsis etmiş və rektor kimi fəaliyyət göstərmişdir.

A.N. Rəhimovun bədii yaradıcılığı haqqında “Sözün divanı və vətəndaş yangısı”, “Sənət və

şəxsiyyət”, “Kökün və sözün yaddaşı”, “Bir nəsrin poetikası”, “Zamanın üzü, yazıçının sözü”, “Qələmin ucu, qılıncın gücü”, “Nəsrin axarı: zaman və məkan konteksti”, “Dramaturq: sənət və həqiqət”, “Ağarəhim Rəhimov bədii nəsrinin dil və üslub özəlliyi”, “Yazıçı karyerası: dilin və sənətin işığında” monoqrafiyaları çap olunub.

“Ağarəhim müəllim hadisələri qəlbindən, beynindən keçirir, onlara güclü müdaxilə olunur, münasibət bildirilir, ədalət və həqiqiyyəti təqdir, naqisliyi isə tənqid edir, — oxucuya yol göstərir... A. Rəhimov mühakiməli yazıçıdır. Təhkiyyəsində, dialoq və monoloqlarında qüvvətli mühakimə, fikir və düşüncələri “üzərində” güclü bir işıq gəzir” (1. s. 4).

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında Ağarəhim Rəhimovun xüsusi yeri vardır. Onun hekayələri uşaqların dünyagörüşünü, psixoloji aləmini və gündəlik həyat həqiqətlərini incəliklə təsvir etməsi ilə seçilir. Yazıçının əsərlərində humanizm, mərhəmət, səmimiyyət, valideyn-övlad münasibətləri, məktəb və dostluq mövzuları əsas xətti təşkil edir.

Məsələn, Ağarəhimin *“Qarşılaşma”* hekayəsinə nəzər salaq: Hekayənin əsas mövzusu nəsilçilik arasındakı fikir ayrılığı və həyat təcrübəsinin təsiri ilə formalaşan baxış bucaqlarının toqquşmasıdır. Burada yaşlı qadın – Zeynəb qarı, öz dövrünün dəyərlərini təmsil edir, Yasəmənle Nərgiz isə gənc nəslin nümayəndələridir. Əsas ideya odur ki, hər bir nəsil öz dövrünün şəraitinə uyğun düşünür və həyat təcrübəsi olmadan hadisələrə düzgün qiymət vermək çətinidir. Yaşlı qadın keçmiş dövrlərin kişilərinin güclü, sözünün kəsəri olduğunu, indiki dövrdə isə kişilərin zəiflədiyini deyir. Bu isə sosial dəyişikliklər fonunda ənənəvi ailə və cəmiyyət münasibətlərinin transformasiyasını əks etdirir. Zeynəb qarı – həyat təcrübəsi çox olan, keçmişə bağlı, sərt xarakterli qadındır. Gənclərə nəsihət verir, lakin bir qədər kobud və sərt ifadələrlə.

Yasəmən və Nərgiz – gənc, həyatsevər, lakin bəzən səthi düşünən, sual verən, istehza edən obrazlardır. Onlar yaşlı qadının həyat fəlsəfəsini bəzən başa düşmür, bəzən isə onunla mübahisə edirlər. Konflikt əsasən fikirlər toqquşmasından yaranır: köhnə nəsil ilə yeni nəsil arasında. Qarı keçmişə müdafiə edir, gənclər isə onu sorğulayırlar. Müəllif dialoqlardan geniş istifadə edib. Üslub həm sadə, həm də satirik elementlər daşıyır. Atmacalar, kinayə və ironiyalar hekayəni canlı edir. Hekayə oxucuya göstərir ki, zaman dəyişir, amma nəsilçilik arasındakı anlaşmazlıqlar həmişə qalır.

Onun *“Üçlük”*, *“Anlaşmaq”*, *“Hədiyyə”*, *“Danış toyuq- cücələrlə”*, *“Qoşa yatıb, qoşa qarı-yasız”*, *“Tır axtaranlar”*, *“Lətifin sevinci”*, *“İzi qalar”*, *“Televisiya”*, *“Satqınlıq”*, *“Toxuduğunu anlamayan”*, *“O dünyada bağışlaram”*, *“Qarşılaşma”*, *“Qəsd”*, *“Milli mentalitet”*, *“Şərəşur Şəkəralı”*, *“Qeyli-qal”*, *“Kişi kişi olar”*, *“Sırr”*, *“Oğurluq uşaq əməliyyatı”*, *“Yaxşı yol”*, *“Kimə təpik atırsan”*, *“Heyif səndən, Gülya”*, *“Cavan oğlan və qoca”* və s. hekayələrində humanizmə pedaqoji nöqteyi-nəzərdən gənc nəslin maariflənməsi və tərbiyələnməsi üçün çox yer verilmişdir.

Ağarəhimin hekayələrində daimi bir obraz vardır; Sözlünü bəzən sərt, bəzən də mehribanlıqla deyən, el ağbırçağı Zeynəb qarı.

Zeynəb qarı, demək olar ki, əksər hekayələrdə görünür. O, hadisələrə müdaxilə edir, nəsihətlər, ibrətamiz sözlər deyir, konfliktləri aradan qaldırır. Ağarəhim bu obrazı təsadüfən seçmişdir. Yazıçı demək istəyir ki, böyüklərə hörmət, onların məsləhətlərinə qulaq asmaq hər zaman vacibdir. Zeynəb qarı bu hekayələrin əsas qəhrəmanı kimi diqqəti ona görə cəlb edir ki, onun xalq arasında, kənddə, eldə, obada böyük hörməti vardır. Zeynəb qarı bir ana obrazı kimi

yüksək tutulur, sözü keçərlidir. Eldə, obada həm böyük, həm də kiçiklər öz səhv hərəkətlərinə görə Zeynəb qarının sərt tənqidinə məruz qalır və bu tənqiddən nəticə çıxarmağa çalışırlar. Bu obraz bizə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı Dədə Qorqudu xatırladır. O da el ağsaqqalı, el müdrikidir. Bütün məsələlər onunla məsləhətləşərək həll edilir. Zeynəb qarı Dədə Qorqud obrazının qadın variantı kimi maraq doğurur. Hekayələr dastan qədər böyük olmasalar da, hər bir hekayə dastan qədər ibrətli və maraqlı məsləhətlərlə yadda qalır. Zeynəb qarı, bütün hekayələrdə humanizmin, ədalətin qarçısı kimi çıxış edir. Məsələn, “Hədiyyə” hekayəsində xəstəni gəzinti zamanı “dırnaqarası müayinə edən həkim Cənəli Cənəliyevin qeyri-humanist hərəkətinə qarşı, hadisələri kənardan izləyən Zeynəb qarının həkimə verdiyi “hədiyyə” -uşaq oyuncağı həkimin hərəkətlərinə tutarlı bir cavabdır. Müayinə prosesini oyuncağa çevirən Cənəliyeva Zeynəb qarı bundan gözəl hədiyyə verə bilməzdi:

“Zeynəb qarı çantasından bir bükülü çıxarıb professor Cənəliyevə verdi.

— Buyurun, bu hədiyyə sizə halaldı.

Qarıdan hədiyyəni Cənəliyev aldı. Professorları maraq bürüdü. Elə oradaca bükülünü açdılar. İçərisindən köhnə oyuncaq çıxdığını görən professor Cənəliyev dəhşətə gəldi. Professor Xənəliyev qarnını tutub gülməkdən uğundu. Hansan-hana Zeynəb qarı dedi:

— Hər kəs layiq olduğunu alır(3.s. 195).

Əslində Ağarəhimin hekayələri uşaq hekayələrindən çox böyük, üçün yazılan hekayələrə daha çox yaxındır. Sadəcə, yazıçı bu hekayələrlə uşaqları böyük, dünyanın dünyasıyla tanış edir, uşaqlara demək istəyir ki, siz böyüyəndə böyük, etdiyiniz səhvi təkrarlamayın.

Məsələn, “Anlaşmaq” adlı hekayədə Zeynəb qarı iki gəncin toy məclisində iştirak edir. Bir ağbircək kimi ona söz verilir. Mikrofonu yaxınlaşan Zeynəb qarı gənclərə xeyir-dua verərək deyir:

“— Əziz gəlinimiz, namxuda boy-buxunu, düz qaməti Allah –Təala yığib verib sənə. Hələ par-par parıldayan, sevgilə dolu gözlərini, gül kimi bənizini demirəm... Hörmətli bəyim, sən xoşbəxtsən ki, belə bir qızla izdivaca girirsən. Gərək gəlinimiz də səni dəyərləndirsin, səni əzizləsin.

— Hörmətli bəy, insafən, sənin boy-buxunun, yaraşığın da gəlinimizə münasibdir. Kişiləri tərifləyənlərdən mənəm zəhləm gedir. Ona görə də incimə məndən, əsas məsələ odur ki, gəlinin qədrini biləsən... İstər kişi olsun, istərsə də xanım, fərq eləməz, söz-söhbətsiz evi fəlakətə də yıxa bilməz...” (3 s. 190).

Göründüyü kimi Zeynəb qarı bəylə, gəlinə həm xeyir-dua verdi, həm də öz nəsihət və məsləhətlərini çatdırdı.

Yazıcının əsərləri həm də pədaqoji xarakter daşıyır. Lakin onun didaktizmi quru nəsihət şəklində yox, bədii obrazların davranışları, hadisələrin təbii inkişafı və həyat həqiqətləri fonunda özünü göstərir. Bu, Rəhimovun pədaqoji və bədii ustalığının birgə nəticəsidir.

Ağarəhim Rəhimovun uşaq ədəbiyyatındakı humanist mövqeyi milli və bəşəri dəyərlərin vəhdəti üzərində qurulmuşdur. Onun əsərləri uşaqlarda mərhəmət, dürüstlük, ədalət, təbiətə sevgi və insanlara hörmət kimi keyfiyyətlərin formalaşmasına xidmət edir. Bu səbəbdən Rəhimovun yaradıcılığı Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında humanizmin ən parlaq nümunələrindən biri hesab olunur.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə uşaqların mənəvi tərbiyəsi, şəxsiyyət kimi formalaşması, humanist dəyərlərə yiyələnməsi pedaqogikanın və ədəbiyyatşünaslığın ən mühüm məsələlərindən biridir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Ağarəhim Rəhimovun yaradıcılığında humanizm ideyalarının əsas xətt kimi çıxış etməsi və bu ideyaların uşaqların təlim-tərbiyəsində mühüm rol oynaması mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, Ağarəhim Rəhimovun uşaq hekayələri ilk dəfə olaraq humanizm ideyalarının inkişafı baxımından sistemli şəkildə araşdırılır. Burada müəllifin pedaqoji görüşləri ilə bədii yaradıcılığı arasında qarşılıqlı əlaqə tədqiq edilir, humanizmin onun əsərlərində hansı bədii vasitələrlə təcəssüm tapdığı, uşaqların dünyagörüşünə necə təsir etdiyi geniş şəkildə izah olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Araşdırmanın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə olunan nəticələr pedaqoji prosesdə, məktəb təcrübəsində və dərslərlərin hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Müəllimlər Rəhimovun hekayələrindən şagirdlərdə humanist dəyərlərin formalaşdırılması üçün effektiv vasitə kimi yararlanırlar. Bundan başqa, məqalənin nəticələri uşaq ədəbiyyatı üzrə mühazirə və dərslərdə əlavə tədris materialı kimi də tətbiq edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Ağarəhim. "Əsərlər" Bakı; BQU, 2013.
2. A.N. Rəhimov. "Uşaq hekayələri". Bakı, 2005.
3. Ağarəhim. "Uşaq hekayələri". Bakı, 2017.
4. R.Əliyev. "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: tarixi və inkişaf perspektivləri". Bakı, 2010.
5. F. Məmmədov. "Pedaqoji nəzəriyyə və praktikası". Bakı, 2012.
6. S.Həsənova. "Azərbaycan dilinin tədris metodikası". Bakı, 2015.
7. A.N. Rəhimov. "Ana dili tədrisinin aktual problemləri". Bakı, 2000.
8. A.N. Rəhimov. "Uşaq hekayələri". Bakı, 2005.
9. R. Əliyev. "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: tarixi və inkişaf perspektivləri". Bakı, 2010.
10. F. Məmmədov. Pedaqoji nəzəriyyə və praktikası. Bakı, 2012.

R.A. Əhmədova

Ağarəhim Rəhimovun uşaq hekayələrində humanizm ideyalarının inkişafı Xülasə

Məqalədə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi Ağarəhim Rəhimovun hekayələrində humanizm ideyalarının bədii təcəssümü və inkişaf istiqamətləri araşdırılır. Humanizm anlayışı burada yalnız nəzəri-fəlsəfi kateqoriya kimi deyil, eyni zamanda uşaqların mənəvi aləminin, onların həyat tərzinin və psixoloji xüsusiyyətlərinin ifadə vasitəsi kimi təhlil edilir. Onun yaradıcılığında dostluq, mərhəmət, xeyirxahlıq, böyüklərə hörmət, kiçiklərə qayğı və sosial bərabərlik kimi dəyərlər mühüm yer tutur.

Məqalədə göstərilir ki, Rəhimov humanizm ideyalarını yalnız nəsihətçilik formasında deyil, bədii obrazların həyat həqiqətləri, davranışları və qarşılıqlı münasibətləri vasitəsilə təqdim edir.

Müəllifin seçdiyi bədii vasitələr – dialoqlar, daxili monoloqlar, təbiət təsvirləri və psixoloji detallar əsərlərə həm dəyərə malikdir.

Р.А. Ахмедова

**Развитие идей гуманизма в детских рассказах Агарегима Рагимова
Резюме**

В статье исследуется художественное воплощение и направления развития идей гуманизма в рассказах известного представителя азербайджанской детской литературы Агарегима Рагимова. Понятие гуманизма рассматривается здесь не только как теоретико-философская категория, но и как средство выражения духовного мира детей, их образа жизни и психологических особенностей. В его творчестве важное место занимают такие ценности, как дружба, милосердие, доброта, уважение к старшим, забота о младших и социальное равенство.

В статье показано, что Рагимов представляет идеи гуманизма не только в форме представлений, но и через жизненные реалии художественных образов, их поведение и взаимные отношения. Выбранные автором художественные средства – диалоги, внутренние монологи, описания природы и психологические детали – придают произведениям как эстетическую красоту, так и педагогическую силу воздействия. Эти особенности делают его рассказы одновременно увлекательными для детей и полезными с воспитательной точки зрения.

В заключение подчеркивается, что рассказы Агарегима Рагимова представляют собой важный этап в продолжении и развитии гуманистических традиций в азербайджанской детской литературе. Его произведения, помимо служения нравственному воспитанию подрастающего поколения, вносят значительный вклад в обогащение педагогической мысли. Творчество Рагимова обладает особой ценностью как в художественно-эстетическом, так и в социально-нравственном аспекте.

R.A. Ahmedova

**The development of humanistic ideas in the children's stories
of Agharahim Rahimov
Summary**

The article explores the development and artistic embodiment of humanistic ideas in the stories of Agharahim Rahimov, a prominent figure of Azerbaijani children's literature. Humanism is analyzed not only as a theoretical-philosophical category but also as a literary and pedagogical concept reflecting the moral world, lifestyle, and psychological features of children. Values such as friendship, compassion, kindness, respect for elders, care for the younger, and social equality occupy a central place in his creative work.

The article emphasizes that Rahimov presents humanistic ideas not in a didactic or preachy manner, but through the real-life experiences, behaviors, and interactions of his literary

characters. The use of artistic devices such as dialogues, inner monologues, nature descriptions, and psychological details enriches his stories both aesthetically and pedagogically. These features make his works engaging for young readers while simultaneously contributing to their moral education.

In conclusion, it is highlighted that Agharahim Rahimov's stories represent an important stage in the continuation and development of humanistic traditions in Azerbaijani children's literature. His works serve not only the moral upbringing of the younger generation but also significantly contribute to the enrichment of pedagogical thought. Thus, Rahimov's creativity carries both artistic-aesthetic and socio-moral value.

Redaksiyaya daxil olub: 07.10.2025